

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI

REPUBLIC OF TURKEY
MINISTRY FOR EU AFFAIRS

2012 AVRUPA AKTİF YAŞLANMA VE NESİLLERARASI DAYANIŞMA YILI HAKKINDA BİLGİ NOTU

**(AĞUSTOS 2011)
Ankara**

Aktif Yaşlanma

Aktif yaşlanma, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1990'ların sonlarına doğru geliştirilen bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü, aktif yaşlanmayı, insanların yaşlandıkça hayat kalitelerini iyileştirmek amacıyla bu kişilere yönelik sağlık, katılım ve güvenlik konusundaki fırsatların en üst düzeye çıkarılması süreci olarak tanımlamaktadır¹.

Bu durum, insanlara yardıma ihtiyaç duyduklarında yeterli koruma, güvenlik ve bakım hizmetleri sunarken, hayatlarını refah içerisinde sürdürmek için kendi potansiyellerini gerçekleştirme ve kendi ihtiyaç, istek ve yapabilirlikleri doğrultusunda topluma katılabilme olanağı tanımaktadır.

Aktif yaşlanma kavramı, yaşlı insanların çalışmaya devam edebilmeleri, sağlıklı kalmaları, topluma katkıda bulunmaya devam etmeleri için daha fazla fırsatın sunulmasını içermektedir. Aktif yaşlanma, bireylere ileriki yaşlarında sosyal güvenlik, sağlık ve toplumsal hayata katılım açısından fırsatlar sunarak yaşam kalitelerini ideal seviyelere çekmeyi hedefleyen bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada aktif olma kavramı, yalnızca fiziki anlamda aktif olma ve işgücüne katılma durumunu değil, sosyal ve kültürel katılımı da içermek suretiyle daha geniş bir anlamı ifade etmektedir.

2012 Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı

2012 yılının Aktif yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma yılı olarak kabul edilmesi önerisi, Avrupa nüfusunun giderek yaşlandığı, yaşlı nüfusun artarken çalışma çağındaki nüfusun 2012'den itibaren azalmasının beklendiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliğinde çalışma çağındaki nüfusta 2012 yılından itibaren yaşanmaya başlanacak azalmaya karşın, 60 yaş üstü nüfusun her yıl 2 milyon kişi artması öngörülmektedir. Avrupa Birliğinde, içinde bulunduğumuz dönemde bu demografik gerçekliğin, ilk bakışta yaşlılığın, hastalık, bağımlılık ve kamu

1 Commission Staff Working Document Ex-Ante Evaluation Accompanying document to the Decision of the European Parliament and of the Council on the European Year for Active Ageing (2012). COM(2010)462.

harcamalarında artış gibi kavramlarla özdeşleştirilmesi nedeniyle olumsuz gibi görünse de aslında fırsata çevrilebilir bir durumu işaret ettiği düşünülmektedir.

Aktif yaşlanma politikaları, topluma mevcut ve potansiyel katkıları değerlendirildiğinde bu yaşlı insanları sağlıklı, bağımsız ve aktif tutmasının yanı sıra ileri yaştaki yoksullukla mücadele için kullanılacak önemli araçlardan biri olarak tanımlanmaktadır. Bu insanların yapabilirliklerine uygun işlerde istihdam edilmeleri, bu kişilerin karşı karşıya kaldığı yoksulluk riskinin azaltılmasında kuşkusuz önemli rol oynarken, gönüllü faaliyetlere aktif katılımları da bu kişilerin kendilerini toplumdan soyutlamalarının önüne geçecektir.

Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı konusunda Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi Kararı², 6 Eylül 2010'da kabul edilmiştir. Söz konusu belgede 2012 yılının Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı olması önerilmiştir. Bu yıl kapsamında, aktif yaşlanma konusunda farkındalık artırımı, iyi uygulamaların tespit edilerek paylaşılması, karar alıcıların ve paydaşların aktif yaşlanmaya olanak sağlanması yönünde cesaretlendirilmesi amaçlanmaktadır.

AB bu konuda, istihdam, sosyal koruma ve içerme, halk sağlığı, bilgi toplumu ve ulaştırma alanlarında rol sahibiyse de asıl rol ulusal, bölgesel ve yerel yönetimler ile sivil toplum ve sosyal ortaklarıdır. Bu kapsamda, her düzeyde konferans, promosyon, eğitim kampanyaları, bilgi-deneyim ve iyi uygulama paylaşımı, araştırma ve anketler düzenlenerek sonuçların paylaşılması temel araçlar olarak öngörülmüştür. Çalışmalarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması konusunun da göz önünde bulundurulmasının önemi vurgulanmıştır.

Belgede ifade edildiği üzere, Üye Ülkeler söz konusu yıl kapsamındaki çalışmaların organize edilmesinden sorumlu bir ulusal koordinatör görevlendireceklerdir. Komisyon, Avrupa Yılı'nın hayata geçirilebilmesi ve ulusal düzeydeki çalışmaların

² Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council on the European Year for Active Ageing (2012). COM(2010) 462 final

paylaşılabilmesi için sözü edilen ulusal koordinatörlerin katılacağı AB düzeyinde toplantılar düzenleyecektir. Birlik düzeyindeki koordinasyon ayrıca mevcut komite ve danışma gruplarının da gündeminde olacaktır. (Sosyal Koruma Komitesi, İstihdam Komitesi, Demografik Konular Uzman Grubu, vb.). Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi de aktivitelerle ilişkili olacaktır.

Komisyon ayrıca, Avrupa Yılı'nın uygulanması konusunda tavsiye verecek, Avrupa organizasyonları ve aktif yaşlanma alanında çalışan yapıların temsilcilerine yönelik toplantılar da düzenleyecektir.

Çalışmaların değerlendirilmesi, 30 Haziran 2014 tarihinde AB Komisyonunun Parlamento, AB Konseyi, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesine, bu Karardaki girişimlerin uygulama, sonuç ve genel değerlendirmesine ilişkin bir rapor sunmasıyla gerçekleştirilecektir.

Ancak, Avrupa Birliği için aktif yaşlanma konusu yeni bir gündem maddesi değildir. 2012'nin Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı olarak ilan edilmesine kadarki süre boyunca Birlik birçok çalışma yürütmüştür. Sözü edilen demografik gelişmeleri değerlendirmek ve risklerle başa çıkabilmek için Avrupa Birliği, aktif istihdam politikaları adını verdiği yeni bir politika yaklaşımı ortaya koymuştur. 1990'ların sonuna tekabül eden bu dönemde konu AB ve birçok üye ülke düzeyinde en önemli politika meselesi haline gelmiştir. Aktif yaşlanmanın teşviki birbirini tamamlayan 2 hedefte ortaya konulmuştur. 23-24 Mart 2000 tarihinde gerçekleştirilen Lizbon Avrupa Konseyi Zirvesinde kabul edilen Lizbon Stratejisinde 2010 yılı itibariyle ulaşılması amaçlanan hedeflerden biri, 55-64 yaş arası nüfusun % 50'sinin istihdam edilmiş olmasıdır³. Bu hedef 2001 yılında Stockholm Avrupa Konseyi Zirvesinde yeniden dile getirilmiştir⁴. Hedeflerden bir diğeri ise 2002 Barselona Avrupa Konseyi Zirvesinde ifade edilen 2010 yılında insanların çalışmayı bıraktıkları ortalama yaşta 5 yıllık bir artışa ulaşılması hedefidir⁵ (emeklilik yaşı yaklaşık beş yıl ertelenerek çalışma yaşamının uzatılması).

³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm

⁴ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.%20ann-r1.en1.html

⁵ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/71025.pdf

Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (Eurofound) tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen dördüncü Avrupa Çalışma Koşulları Anketi (EWCS)⁶, yaşlanmakta olan işgücünün çalışma koşullarını ele almıştır. Söz konusu çalışmada yaşlanmakta olan işgücüne ilişkin temel sorunlar tespit edilmekte ve çözüm önerileri sunulmaktadır.

Emekliliğe kademeli geçiş ve yaşlı çalışanların istihdam edilebilirliğinin artırılması için yaşlı çalışanların yarı zamanlı işlere yönlendirilmesi, yaşlı çalışanların genellikle bakım yükümlülüklerinin de olması nedeniyle çalışma saatlerine esnek düzenlemelerin getirilmesi yoluyla uzun süre çalışmalarının teşvik edilmesi, yaşlı çalışanların deneyimlerinin genç çalışanlara aktarılmasının sağlanması ve genç çalışanlar ile yaşlı çalışanlara aynı eğitim imkânlarının sunulması, çalışma koşullarının iyileştirilerek, yaşlıların işgücü piyasasına katılımlarının teşvik edilmesi, işyerinin yaşlanmakta olan işgücünün ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, bunlardan birkaçıdır.

Bu gelişmeleri takiben, Avrupa Komisyonunun ortaya koyduğu Avrupa 2020 Stratejisinde akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyüme hedeflenmekte ve sosyal uyum ve yüksek üretkenliğin sağlanması için sağlıklı ve aktif yaşlanan nüfusun teşvik edilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Sağlıklı ve aktif yaşlanmanın yüksek istihdam ve yoksulluğun azaltılması hususlarında katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.

AB şu ana kadar, aktif yaşlanmayı teşvik etmeyi amaçlayan hali hazırda birçok girişim başlatmıştır. Bunlar, Avrupa İstihdam Stratejisi, Avrupa Sosyal Fonu, PROGRESS, Grundtvig Programı, Avrupa “Bilgi toplumunda iyi yaşlanmak” (Aging well in the information society) Eylem Planıdır. Sayılan bu girişimlerin de, 2012 yılının Aktif Yaşlanma yılı olmasının sağlayacağı artan görünürlükten faydalanması gerektiği, bunun yanı sıra, mevcut politika ve araçların bu yılın hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesinin faydalı olacağı, böylece aktif yaşlanma boyutunu

⁶ <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2008/57/tr/1/EF0857TR.pdf>

içeren projelerin AB'den finansal destek alabileceği ifade edilmektedir. Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı için ayrıca özel bir fon programı öngörülmemiştir.

Önümüzdeki yılın Aktif Yaşlanma Yılı ilan edilmesiyle birlikte Avrupa genelinde yaşlı insanların sosyal ve ekonomik yaşamın içerisinde aktif bir şekilde yer almasının sağlanması yönünde birçok faaliyet düzenlenmekte, politikalar geliştirilmekte ve araştırmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalarda aktif yaşlanma konusunda çeşitli kesimlere yapılan tavsiyelere göz attığımızda, ulusal ve yerel yönetimlere, ruhsal sağlık, engellilik ve kronik hastalıkların tedavisi konularına odaklanmak yoluyla önleyici sağlık politikalarının geliştirilmesi; sağlık danışmanlığına, önleyici hizmetlere, kaliteli sağlık hizmetlerine ve uzun dönemli bakım hizmetlerine evrensel ve eşit erişimin sağlanması; yaşlı kişilerin her türlü suiistimalinin önlenmesi; bu kişilerin bağımsız yaşamlarını teşvik edecek barınma ve ulaşım imkânlarının yaşlıların erişimlerine uygun ve güvenli hale getirilmesi ve bu kişilere evlerinde yeterli düzeyde bakım ve destek sunacak araçların tesisi tavsiye edilmektedir.

AB düzeyinde ise, Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilmiş farklı tematik alanları kapsayan politikaların daha iyi koordinasyonunun sağlanması, paydaşlarla yürütülen danışma süreci yoluyla iyi uygulamaların değişiminin desteklenmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağlıklı ve bağımsız yaşlanma için daha fazla desteklenmesi önerilmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarına ise, yaşlı ve bağımlı insanların refahının sağlanmasını ve sosyal dışlanmasının önlenmesini amaçlayan gönüllü hizmetler sunmaları (ev ziyaretleri, vb.), sağlıklı yaşlanma yaşam biçimlerini bilgilendirme yapmak suretiyle teşvik etmeleri, nesiller arasındaki işbirliğini ilerletecek projeler geliştirmeleri tavsiye edilmektedir⁷.

⁷ <http://www.globalaging.org/elderrights/world/2011/european%20year.pdf>

Türkiye’de Durum

Bugün Avrupa Birliğinde yaş ortalaması 40,9’dur ve Birliğin 2050 yılına gelindiğinde çalışma çağındaki nüfusundan 32 milyon kişiyi yitirmesi beklenmektedir. 65 yaş üstü nüfusun çalışma çağındaki nüfusa oranlandığı yaşlı bağımlılık oranının ise 2025 yılında %34,5 olacağı tahmin edilmektedir. AB ile kıyaslandığında 29,2 olan yaş ortalaması ve %14,4 olarak hesap edilen yaşlı bağımlılık oranıyla Türkiye daha genç ve dinamik bir tablo ortaya koymasına rağmen ülkemizde mevcut yaşlı nüfusun ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda aktif katılımlarının yeterli olmadığı görülmektedir. Ülkemizde aktif yaşlanma politikalarının uygulanması gelecekte karşı karşıya kalınabilecek risklerin en aza indirilmesi hususunda büyük önem arz etmektedir.

Ülkemizde ileri yaştaki kişilerin refahlarının iyileştirilmesine yönelik uygulamalar çeşitlilik arz etmektedir. Ülkemizde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre sigortalı yaşlılar yaşlılık aylığı ve yaşlılık toptan ödemesinden yararlanabilmektedir. Yaşlıların faydalanabileceği diğer haklar ise primsiz sistemler kapsamında sunulabilmektedir. Yukarıda sözü edilen yaşlılık sigortasının kapsamına girmeyen ve dolayısıyla faydalanamayan yaşlı vatandaşlarımız, 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından verilen hizmetlerden faydalanabilmektedir.

Yukarıda ortaya konulan yapı dikkate alınarak, ülkemizde bakıma muhtaçlık riskine karşı nüfusun tamamının güvence altına alınamadığı, yardımların farklı kurumlar tarafından sunulması nedeniyle uygulamada birlik sağlanamadığı ve yapılan yardımların yetersiz olduğu ifade edilmektedir. 2008 yılında hayata geçirilen sosyal güvenlik reformu kapsamında sürdürülen çalışmalarla bu eksikliklerin giderilmesini sağlayacak bir sistem oluşturulması amaçlanmaktadır.

Yaşlı vatandaşlarımızın toplumsal hayata aktif olarak katılabilmeleri için sağlık ve bakım hizmetleri düzenlenmesi gereken ilk alandır. Ancak bu hizmetler yaşlılarımızın ihtiyaçlarına cevap verebilir niteliğe kavuştuktan sonra diğer politika araçları

uygulama alanı bulacaktır. En basit anlatımla, bu kişilerin nitelikli sağlık hizmetlerine erişimi ve uygun ortamlarda bakımları sağlanmak suretiyle fiziksel durumları iyileştirilmedikçe, uygulanacak politikalar istenilen sonuçları vermeyecektir. Bu nedenle, sağlıklı yaşlanmayı sağlamak amacıyla önleyici ve kolay erişilebilir sağlık hizmetlerinin oluşturulması gerekmektedir

Yukarıda bahsi edilen durum ışığında, ülkemizde aktif yaşlanma konusunda yapılabilecekler değerlendirildiğinde, öncelikle hedef gurubumuzun bir değerlendirmesinin yapılması gerekliliği açıktır. Hedef kitleye yönelik bir politika geliştirmeden önce gruba ilişkin yeterli veri toplanması önem arz etmektedir. Bu noktada hedef gurubumuzun büyüklüğü ve dağılımı düşünüldüğünde, geniş saha araştırmaları yoluyla farklı coğrafi, ekonomik, sosyal çevrelerde yaşayan yaşlıların ihtiyaç, istek ve yapabilirliklerinin tespit edilmesi ve bu tespitler doğrultusunda politikaların oluşturulması hareket noktası olmalıdır. Yukarıda bahse konu dokümanlarda ifade edildiği üzere, nüfusun yaşlanması konusunda uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel çalışmalar bir arada, koordinasyon içerisinde yürütülmelidir.

Yaşlılık alanında geliştirilen politikalar yalnızca maddi yardım çerçevesinde sınırlı bırakılmayıp, konunun bütün boyutlarıyla değerlendirilmesine olanak sağlayacak bir farkındalığın toplum genelinde tesis edilmesi gerekmektedir. Aktif yaşlanma kavramındaki “aktif” kelimesinin sadece iş gücü piyasası için kullanılmadığını yeniden hatırlatmak gerekirse, ülkemizdeki yaşlıların ihtiyaçları, tercihleri ve yapabilirlikleri doğrultusunda gerek çalışma hayatı, gerekse gönüllü aktiviteler yoluyla toplumsal hayata etkin olarak katılımlarının sağlanması hedeflenmelidir. Yaşlılarımızın çalışma hayatına ve gönüllü aktivitelere katılmasını özendirici ve üretkenliklerini artırıcı bir yapının tesis edilmesi bu hedefe ulaşılması için son derece önemlidir.

Bilgi notunun başlangıcında ifade edilen, yaşlılığın, yarattığı olumsuz algının yanı sıra aslında fırsata çevrilebileceği söylemi, bu insanlarımızın sahip oldukları deneyimlerden genç insanların faydalanabileceği bir ortamın sağlanması önerisinde vücut bulmaktadır. Bunun yanı sıra, yaşlıların temel bilgi ve deneyimlerinin

korunması ve aynı zamanda geliştirilmesini sağlamak amacıyla hayat boyu öğrenme kapsamında bu kesimi hedefleyen eğitim programları düzenlenmelidir.

Ülkemizde, DPT Müsteşarlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğünün koordinatörlüğü ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun işbirliği ile Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan “Ulusal Komite” Nisan 2004 yılında başlattığı çalışmalarını 2005 yılında tamamlayarak “Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı”⁸ hazırlamıştır. Söz konusu Eylem Planı, Yüksek Planlama Kurulunun 01/03/2007 tarihli kararı ile kabul edilmiştir. Bu raporda Türkiye’deki yaşlıların mevcut durumu analiz edilmiş ve Yaşlılar ve Kalkınma, Yaşlılıkta Sağlık ve Refahın Artırılması ve Yaşlılıkta Olanaklar Sunan, Destekleyici Ortamların Sağlanması’na yönelik eylemler önerilmiştir.

2012 Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı Kapsamında yürütülecek projelere kaynak sağlanması

2012 Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı için ayrı bir fon tahsis edilmediği yukarıda da ifade edilmiş olup, Türkiye üye olduğu topluluk programlarından kaynak temin edebilir. Avrupa Komisyonu tarafından "PROGRESS" programı kapsamında "Sağlıklı, Aktif ve Saygın Yaşlanmayı Destekleyici ve Sosyal Hizmetler, Sağlık Hizmetleri ve Uzun Dönemli Bakım Hizmetlerinin ve Faydalarının Etkinlik ve Verimliliğinin Artırılmasına Yönelik Yenilikçi Politikalar" teklif çağrısı duyuruya çıkmıştır. Bu çağrı için tahsis edilen toplam tutar 2.000.000 Avro olup Her projeye 100.000 ile 500.000 Avro arasındaki tutarlarda destek sağlanabilecektir. Projelere tahsis edilecek AB mali yardımları proje faaliyetleri toplam uygun maliyetlerinin en fazla % 80'i kadar olacaktır. Teklifler en geç 26 Eylül 2011 Pazartesi günü Avrupa Komisyonu'na ulaştırılmış olmalıdır.

Genel amacı, hayat boyu öğrenme yoluyla Topluluğun “ileri bir bilgi toplumu olarak gelişmesine, sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya, daha fazla ve daha iyi iş imkânlarına ve sosyal bütünlüğe katkıda bulunmak ve çevrenin gelecek kuşaklar için

⁸ www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/2230/eylempla.pdf

korunmasını sağlamak” olan Hayat boyu Öğrenme Programının (LLP) 2012 Genel Teklif Çağrısı, Avrupa Komisyonu tarafından 09.08.2011 tarihinde yayınlanmıştır. Tamamlayıcı nitelikte olan Hayat boyu Öğrenme Programı (LLP) 2012 Ulusal Teklif Çağrısı da kısa bir süre sonra yayımlanacaktır. Son başvuru tarihleri takip edilerek başvuru hazırlıklarının şimdiden başlatılması önemli görölmektedir.